

١٥٩٠٠١

دانشگاه علامه طباطبائی

دانشکده ادبیات فارسی و زبانهای خارجی

پایان نامه دوره کارشناسی ارشد رشته زبان و ادبیات فارسی

آیین ازدواج در شاهنامه فردوسی

پژوهشگر: مرضیه نادری

۱۳۸۷ - ۱۳۱

استاد راهنما: دکتر میرجلال الدین کزازی

استاد مشاور: دکتر حسن حائری

شهریور ۱۳۸۵

کتابخانه مرکزی
دانشگاه علامه طباطبائی

۱۰۹۸۵

تقدیم به پدر و مادر عزیزم

فرم گردآوری اطلاعات پایان‌نامه‌ها
کتابخانه مرکزی دانشگاه علامه طباطبائی

عنوان:	
آیین ازدواج در شاهنامه فردوسی	
نویسنده / محقق :	
مرضیه نادری	
مترجم: ندارد	
استاد راهنما: جناب آقای دکتر میر جلال‌الدین کزازی	
استاد مشاور: جناب آقای دکتر حسن حائری	
استاد داور: جناب آقای دکتر اورنگ ایزدی	
کتابنامه: دارد	واژه‌نامه: ندارد
نوع پایان‌نامه:	
☒ بنیادی	☐ توسعه‌ای
☐ کاربردی	
مقطع تحصیلی: کارشناسی ارشد	سال تحصیلی: ۱۳۸۴-۱۳۸۵
محل تحصیل: تهران	نام دانشگاه: علامه طباطبائی
دانشکده: ادبیات فارسی و زبانهای خارجی	
تعداد صفحات: ۴۰۹	گروه آموزشی: زبان و ادبیات فارسی
کلیدواژه‌ها به زبان فارسی:	
آیین - ازدواج - شاهنامه	
کلیدواژه‌ها به زبان انگلیسی:	
Ceremony and Marriage	

۱۳۸۷ / ۱۳ / ۷

۱۰۰۹۸۵

^

کتابخانه مرکزی دانشگاه علامه طباطبائی

چکیده

این پژوهش با نام آیین ازدواج در شاهنامه فردوسی، به بررسی آیین، آداب و اهمیت ازدواج از دیدگاه فردوسی از دریچه شاهنامه می‌پردازد. مسأله ازدواج در ایران باستان از مسایل مهمی است که بسیاری از پژوهندگان را به خود مشغول داشته است. منابع موجود برای پژوهش در این موضوع منابع دینی - تاریخی و متون پهلوی به جای مانده از آن دوران است، اما آنچه شایان توجه عمیق می‌باشد این نکته است که شاهنامه نیز به عنوان سندی معتبر می‌تواند آینه روشن و تمام‌نمای آداب و رسوم و مظاهر فرهنگ و تمدن، اخلاق و مذهب، حکمت و اجتماعیات و بیانگر قصه عشق و دلدادگی و وصال و در یک کلام ازدواج‌های متعدد از دوره‌های اسطوره‌ای تاریخی ایران پیش از اسلام یعنی پیشدادیان تا ساسانیان باشد و آداب و رسوم و آیین‌های مختلف زناشویی و ازدواج در ایران آن روزگار باشد.

این پژوهش در 5 فصل شامل روایت پیوند، روایت ناکامی، آیین ازدواج، ساختار ازدواج و مناسبات زناشویی به شرح روایت عشق و پیوند و ناکامی و بیان آداب و رسوم ازدواج در شاهنامه و ریشه‌یابی و علل به وجود آمدن آیین‌ها و رسوم و ساختار اجتماعی و شکل‌شناسی ازدواج و روابط میان همسران پس ازدواج می‌پردازد.

شیوه کار در این تحقیق کتابخانه‌ای بوده و با استفاده از منابع موجود چون متون کهن پهلوی، کتب تاریخی و اخبار مورخان اسلامی و کتابهایی که در زمینه و با موضوع شاهنامه به بررسی همه‌جانبه این اثر ارزشمند پرداخته‌اند و همچنین معتبرترین چاپ شاهنامه یعنی چاپ مسکو به مقایسه روایت‌های شاهنامه و روایت تاریخی داستانها و ریشه‌یابی و بررسی موضوع ازدواج و آداب و رسوم آن پرداخته شده است. از ویژگی‌های دیگر این پژوهش ارایه یافته‌ها و نتایج کلام با استفاده از نمودار و زبان آماری است.

از یافته‌های پژوهش به شکل اجمالی می‌توان به موارد زیر اشاره کرد. روابط آزادانه دختران و پسران پیش از ازدواج، پیشگامی زنان در ابراز عشق در برخی موارد و حاکم بودن روح مردسالاری در ازدواج‌های شاهنامه چون خواستگاری و پیشنهاد از سوی مرد و همچنین پدرمکانی، دخالت والدین در ازدواج فرزندان، رایزنی و بهره‌گیری از نظرات اخترشناسان، نقش دلالگان در رساندن عشاق به یکدیگر، نفوذ آموزه‌ها و آیین‌های اسلامی در برخی رسوم ازدواج چون ازدواج بر آیین و حضور شاهدان در هنگام ازدواج و بررسی انواع ازدواج، چون برون همسری یا ازدواج با بیگانگان که اغلب ازدواج‌های شاهنامه این گونه بوده و همواره با فاجعه همراه بوده‌اند و درون همسری که شامل ازدواج با محارم نیز می‌شود و همچنین ازدواج عاشقانه که در این ازدواج‌ها عموماً عشق از جانب زنان ابراز می‌شود و ازدواج‌های سیاسی که شمار زیادی از ازدواج‌های شاهنامه از این دست هستند و با دلایل خاصی صورت می‌گیرد و نیز بیدادگری پادشاهان در ازدواج و سربلند بیرون آمدن پهلوانان از آزمون عشق.

علیرغم آنچه برخی افراد ناآشنا تصور می‌کنند که شاهنامه یک کتاب ضد زن و شخصیت وی است می‌توان به غلبه صفات نیکوی زنان شاهنامه بر صفات بد و در کل نگرش مثبت فردوسی نسبت به زن اشاره کرد.

صحت اطلاعات مندرج در این فرم براساس محتوای پایان‌نامه و ضوابط مندرج در فرم را

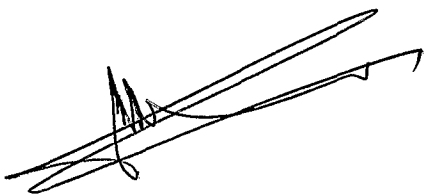
گواهی می‌نماییم.

نام استاد راهنما: میرحسین لاری زاری

سمت علمی: استاد

نام دانشکده:

رئیس کتابخانه:

فهرست مطالب

■ مقدمه

■ فصل اول ، روایت پیوند

۱۹.....	ضحاک - ارنواز و شهرناز.....
۲۴.....	فریدون - ارنواز و شهرناز.....
۳۱.....	پسران فریدون - دختران پادشاه یمن.....
۳۷.....	پشنگ - دختر ایرج.....
۳۹.....	زال - رودابه.....
۵۵.....	کیکاوس - سودابه (دختر شاه هاموران).....
۵۹.....	رستم - تهینه (دختر شاه سمگان).....
۶۳.....	کیکاوس - مادر سیاوش (کنیز تورانی).....
۶۶.....	سیاوش - جریره.....

- ۷۰..... سیاوش - فرنگیس
- ۷۵..... گیو - بانوگشسب
- ۷۶..... فربرز - فرنگیس
- ۷۹..... بیژن-منیژه
- ۹۸..... گشتاسب - کتایون
- ۱۰۴..... میرین - دختر دوم قیصر دوم
- ۱۰۷..... اهرن - دختر سوم قیصر روم
- ۱۱۰..... اسفندیار - همای
- ۱۱۴..... بهمن - همای
- ۱۱۹..... داراب - ناهید
- ۱۲۲..... اسکندر - روشنک
- ۱۲۸..... اسکندر - فغانستان
- ۱۳۱..... ساسان - دختر بابک
- ۱۳۴..... اردشیر - گلنار

- شاپور اول - دختر مهرک نوشزاد ۱۴۰
- طایر شاه غسانیان - نوشته ۱۴۷
- شاپور ذوالاكتاف - مالکه ۱۴۸
- شاپور ذوالاكتاف - کنیز ایرانی اسیر در روم ۱۵۰
- بهرام گور - دختران دهقان آسیابان ۱۵۴
- بهرام گور - دختران برزین ۱۵۸
- بهرام گور - آرزو (دختر ماهیار) ۱۶۲
- بهرام گور - سپینود (دختر پادشاه هند) ۱۶۶
- قباد - دختر دهقان خوزستانی (مادر انوشیروان) ۱۷۲
- کسری انوشیروان - مادر نوش زاد (زن مسیحی) ۱۷۵
- انوشیروان - دختر خاقان چین ۱۷۷
- مای - زن جمهور (برادر مای) ۱۸۱
- خسرو پرویز - مریم (دختر قیصر روم) ۱۸۳
- بهرام چوبین - دختر فاقان چین ۱۸۷

۱۹۲.....	گسته‌م - گردیه (خواهر بهرام چوبین)
۱۹۵.....	خسرو پرویز - گردیه (خواهر بهرام چوبین)
۱۹۷.....	خسرو پرویز - شیرین
۲۰۱.....	پا نوشت فصل اول

■ فصل دوم ، روایت ناکامی

۲۴۱.....	سهراب - گردآفرید
۲۴۷.....	سیاوش - سودابه
۲۵۹.....	خاقان - گردیه (خواهر بهرام چوبین)
۲۶۱.....	شیرویه - شیرین
۲۶۴.....	پا نوشت فصل دوم

■ فصل سوم ، آیین ازدواج

۲۷۰.....	ارتباط دختران و پسران در شاهنامه
۲۷۲.....	گونه های دلباختن در شاهنامه

۲۷۲.....	دل باختن از راه شنیدن
۲۷۴.....	دل باختن از راه دیدن
۲۷۵.....	موقعیت و مکان آشنایی و ازدواج
۲۷۵.....	ازدواج درن مرزی
۲۷۷.....	ازدواج برون مرزی
۲۸۰.....	پیشگامی زنان در اظهار عشق
۲۸۳.....	خواستگاری
۲۸۸.....	رایزنی و اختر پرستی
۲۹۱.....	آزمودن داماد
۲۹۴.....	نیرنگ خانواده ی عروس
۲۹۵.....	نقش والدین در ازدواج فرزندان
۲۹۹.....	نقش دلالگان در ایجاد روابط عاشقانه و ازدواج
۳۰۵.....	اختیار در انتخاب
۳۰۹.....	سن ازدواج

۳۱۱.....	ازدواج بر آیین (عقد).....
۳۲۰.....	مراسم جشن عروسی
۳۲۰.....	آذین بستن
۳۲۲.....	به پیشباز عروس و داماد رفتن
۳۲۲.....	آراستن عروس
۳۲۳.....	بر تخت نشستن
۳۲۴.....	تاج بر سر گذاشتن
۳۲۵.....	نثار
۳۲۶.....	به کارگیری موسیقی
۳۲۶.....	می نوشی
۳۲۶.....	مدت زمان جشن و پایکوبی
۳۲۸.....	هدایا
۳۳۱.....	جهیزیه
۳۳۴.....	داماد ستیزی

۳۳۶.....	پدر مکانی
۳۳۷.....	مادر مکانی
۳۳۸.....	پا نوشت فصل سوم

■ فصل چهارم ، ساختار ازدواج

۳۴۲.....	برون همسری (ازدواج با بیگانه)
۳۴۶.....	درون همسری (ازدواج با محارم)
۳۵۰.....	ازدواج پدر با دختر
۳۵۰.....	ازدواج با دختر برادر
۳۵۱.....	ازدواج با خواهر
۳۵۳.....	ازدواج با زن پدر (نامادری)
۳۵۴.....	ازدواج هم زمان با چند خواهر
۳۵۵.....	ازدواج با زن برادر
۳۵۶.....	ازدواج عاشقانه
۳۵۷.....	ازدواج سیاسی

- ازدواج برای تشفی نیازهای درونی ۳۶۱
- چند همسری یا تعدد زوجات ۳۶۳
- پا نوشت فصل چهارم ۳۶۶

■ فصل پنجم ، مناسبات زناشویی

- مناسبات پادشاهان با زنان در شاهنامه ۳۶۹
- مناسبات پهلوانان با زنان در شاهنامه ۳۷۵
- چهره زن در مناسبات زناشویی ۳۷۷
- صفات پسندیده ۳۷۸
- عشق ۳۷۸
- وفاداری ۳۷۹
- همسرداری ۳۸۱
- پرورش فرزندان ۳۸۳
- بی‌اعتنایی به مقام و ظاهر ۳۸۴
- صفات ناپسند ۳۸۶

حسادت ۳۸۶

خیانت و عشق حرام ۳۸۷

شوی کشی ۳۸۷

پا نوشت فصل پنجم ۳۸۹

■ حاصل سخن .. ۳۹۱

■ فهرست منابع و مأخذ ۴۰۰

مقدمه

فردوسی شاهنامه را به نام خداوند جان و خرد می آغازد و شاید این بهترین ستایش ها دربارهٔ پروردگار باشد که از سوی فردوسی به رشته نظم درآمده است و قدرت والای اندیشه فردوسی را در اولین بیت شعرش به نمایش درآورده است .

به نام خداوند جان و خرد	کزین برتر اندیشه برنگذرد
خداوند نام و خداوند جای	خداوند روزی ده رهنمای
خداوند کیوان و گردان سپهر	فروزنده ماه و ناهید و مهر

(ج ۱ ، ص ۱۳ ، ب ۱۹-۱۸)

بی تردید خرد در نظر سرایندهٔ این اثر شکوهمند پس از هستی، تنها معنای گران سنگی است که بعد از ستایش خداوند مورد تمجید قرار می گیرد .

ستایش خرد را به از راه داد	خرد بهتر از هر چه ایزد بداد
خرد دست گیرد به هردوسرای	خرد رهنمای و خرد دلگشای

(ج ۱ ، ص ۱۳ ، ب ۱۹-۱۸)

و شاهنامه شاهکار خرد و اندیشه فردوسی است و برگزیده ای است از حماسه ها ، داستانها ، اساطیر باستانی و رویدادهای تاریخی که حفظ آنها برای پاسداشت فرهنگ انسانی یک ضرورت اساسی است . فردوسی اسطوره ی صداقت و انصاف است که جمع بین یک تاریخ نگار و حماسه پرداز است که در زیر چهره همیشه متین و ظاهراً آرام خود ، روحی سرکش و ناآرام دارد و داستان دلدادگی ها و عشق ها را هر چه پر شورتر و زیباتر می نگارد ، اما با این همه هماهنگی کاملی از لحاظ لحن در تمامی داستانهای شاهنامه به چشم می خورد که نشان از هنر و شم بلاغی و خلاقیت فردوسی در نظم شاهنامه دارد .

شاهنامه مشتمل بر داستانهایی است از قهرمانان ، پهلوانان ، زنان و مردانی که گاه جنبه اسطوره ای و آرمانی دارند و گاه تاریخی و فردوسی در ضمن داستانها جوهره وجودی آنان را با واقع بینی و اعتدال به داوری می کشاند و با تأکید بر این اصل که زن و مرد فارغ از جنسیتشان هر دو ، انسانند و قابل سعود و سقوط . داستان زنان و مردانی که با عشق خویش حماسه های شاهنامه در دل ازدواج ها و عشق های آن بسته می شود . داستان زنان و مردانی که اگر عاشقند ، عشقی جانسوز و پریاهو دارند :

که من عاشقم همچو بحر دمان از و بر شده موج تا آسمان

(ج ۱، ص ۱۶۱، ب ۳۸۰)

از سخنان حکیم توس ، چنین بر می آید که زناشویی و ازدواج در دیدگاه او از اهمیت خاصی

برخوردار است و برای تحکیم بنیان خوشبختی ، تشکیل خانواده از مهمترین وظایف هر ایرانی به

شمار می آید .

فردوسی را نظر بر این است که هر مردی را همسر و هر زنی را شوی باید :

اگر شاه دیدی و گر زبردست و گر پاکدل مرد یزدان پرست

چنان دان که چاره نباشد ز جفت ز پوشیدن و خورد و جای نهفت

(ج ۸، ص ۹۵، ب ۷۳۱ - ۷۳۰)

و در جایی دیگر از زبان رستم به فرنگیس ، سفارش می کند که مرد و زن برای یکدیگرند و جوان

نمی تواند از داشتن جفت چشم بپوشد :

اگر بشنوی پند و اندرز من تودانی که نشکيبد از شوی زن

جوان کی شکيبد ز جفت جوان به ویژه که باشد ز تنخم کیان

که مرد از برای زناند و زن فزونتر ز مردان بود خواستن

(ج ۴، ص ۳۱۷، ب ۴۷ - ۴۵)

فردوسی جفت جویی را ، راه دین و آیین می داند :

چه مهترچه کهترچو شد جفت جوی سوی دین و آیین نهادست روی

بدین در خردمند را جنگ نیست که هم راه دینست وهم ننگ نیست

(ج ۱ ، ص ۱۷۶ ، ب ۶۲۰ - ۶۱۹)

همچنین با اشاره بر این که نظام عالم ماده ، براساس اصل زوجیت بنیان گذاری شده ، ضرورت ازدواج و

جفت جویی انسان ها را بیان می دارد :

بدان گه که لوح آفرید و قلم بزد بر همه بودنی ها رقم

جهان را افزایش ز جفت آفرید که از یک فرونی نیاید پدید

(ج ۱ ، ص ۱۷۵ ، ب ۶۰۳ - ۶۰۲)

اگر نیستی جفت اندر جهان بماندی توانایی ، اندر نهان

و دیگر که مایه ز دین خدای ندیدم که ماندی جوان را به جای

به ویژه که باشد ز تخم بزرگ چوبی جفت باشد نماند سترگ

(ج ۱ ، ص ۱۷۵ ، ب ۶۰۸ - ۶۰۶)

اما از اموری که بر ازدواج مترتب است و دارای اهمیت ویژه ای می باشد ، بقای نسل است . ایرانیان

باستان افزون بر این که زناشویی و ازدواج را جزء فرایض می دانستند و آن را موجب تحکیم بنیان

خانواده و نیکبختی اجتماع می شمردند ، منظور و هدف بزرگ دیگری نیز از ازدواج داشتند و آن علاقه به حفظ نسل و داشتن فرزند بوده است و هر پسر و دختر و زن و مرد ایرانی چنان که از متون به جای مانده از ایران باستان بر می آید ، همیشه از خداوند آرزو می کرده که فرزندی مهربان به او عطا کند . این منظور و آرزو در سروده های فردوسی نیز بازتاب داشته است و فردوسی فرزند را موجب جاودانه ماندن نام می داند :

چه نیکوتر از پهلوان جوان	که گردد به فرزند روشن روان
چو هنگام رفتن فراز آیدش	به فرزند نرور باز آیدش
به گیتی بماند ز فرزند نام	که این پورزالت و آن پور سام

(ج ۱ ، ص ۱۷۵ ، ب ۶۱۱ - ۶۰۹)

از ابتدای ایران شناسی تا به حال ، مسأله ازدواج در ایران باستان ، برخی پژوهندگان را به خود مشغول کرده است و برخی خواسته اند با پرداختن به مسأله ازدواج با محارم ، زرتشتیان را محکوم و متهم کنند ، اما یادآوری این نکته ضروری است که هیچ رفتاری در دوره ای خاص ، نمی تواند باری بر دوش مردمی از دوره ای دیگر بنهد ، زیرا آن رفتار مشروط به زمان خاص خود و مردم خاص خود بوده است و رفتارهای مردم هر زمان و مکان ، متناسب با باورهای آن زمان و دوره خاص بوده است . نکته دیگری